

Catholicism in Europe' (die laat zien hoe de vakbonden gepreoccupeerd waren met sociaal-economische vraagstukken en met hun eigen herstel, en een stuk minder met de arbeiders, en daarom allereerst geïnteresseerd waren in een alliantie met de gevestigde politieke krachten — in de meeste gevallen de christen-democratische partij), en Peter van Kemseke, 'From permission to prohibition. The impact of the changing international context on left Catholicism in Europe,' die de gevarieerde, maar altijd aanwezige invloed behandelt van het Amerikaanse liberalisme op de West-Europese sociaal-politieke ontwikkelingen. Vier substantiële comparatieve artikelen maken dat dit boek niet slechts een bundeling is van losse bijdragen. Zij verschaffen de lezer een uitstekende inleiding in het onderwerp, en laten zien dat het links-katholicisme niet slechts een incident was van één naoorlogs decennium, maar deel uitmaakte van de naar tijd en land variërende interactie tussen het catholicisme en de modernisering van Europa van de jaren dertig tot de jaren zeventig. Hoewel de Nederlandse ontwikkelingen niet aan de orde komen, bevatten deze artikelen veel stimulerende aanzetten voor verdere bestudering van met name de Doorbraakbeweging.

Lodewijk Winkeler

M. Vogel, *'Baard boven baard'. Over het Nederlandse literaire en maatschappelijke leven 1945-1960* (Dissertatie Maastricht 2001; Amsterdam: Van Gennep, 2001, 294 blz., €26,99, ISBN 90 5515 277 3).

De afgelopen tien jaar is er in de Neerlandistiek hard gewerkt om het aandeel van vrouwelijke auteurs in het literaire leven in Nederland in kaart te brengen. Het is een aspect dat in de geschiedschrijving sterk onderbelicht is gebleven. Baanbrekende studies zijn die van Erica van Boven, *Een hoofdstuk apart. Vrouwenromans in de literaire kritiek 1898-1930* (1992), Maaïke Meijer, *De lust tot lezen. Nederlandse dichters en het literaire systeem* (1993) en Riet Schenkeveld, *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850* (1997). Aangezien onbekend onbemind maakt, zou men verwachten dat al die belangstelling ertoe geleid heeft dat inmiddels de canon van de Nederlandse literatuur met een flink aantal vrouwelijke auteurs uit het verleden verrijkt zal zijn. Dat is echter maar heel zelden het geval. Op de canon (i. e. de verzameling literaire teksten die als referentiepunt dient voor het publiek c. q. de publieksgroepen) is de invloed van academici uiteindelijk bijzonder gering. Dat komt omdat de allereerste selectie van wat later in de canon zal belanden meteen de meest cruciale is: dat is de keuze die wordt gemaakt in de contemporaine literaire kritiek. Als een schrijver of schrijfster daar niet bij zit, komt het (alle romantische clichés ten spijt) later zelden meer goed.

Het is desalniettemin begrijpelijk dat degenen die niet tevreden zijn met de canon, geneigd zijn die allereerste selectieronde nog eens kritisch onder de loep te nemen. In de stille hoop dat als men erin zou slagen de onrechtvaardigheid van het oordeel van de contemporaine recensenten aan te tonen, de loop van de geschiedenis alsnog veranderd zou kunnen worden. Hoewel die hoop vermoedelijk ijdel is, scherpt de argwaan van deze 'aanklagers' niet zelden de blik, hetgeen dan tot interessante inzichten kan leiden. In *Baard boven baard* onderwerpt Marianne Vogel de jaren vijftig aan zo'n kritisch onderzoek. In deze periode waren er opmerkelijk veel vrouwelijke auteurs actief, waarvan er velen bovendien uitermate positief werden besproken. Toch wordt ons beeld van die periode bepaald door de 'Grote Drie' (Willem Frederik Hermans, Harry Mulisch en Gerard Reve). Hella Haasse en Anna Blaman, om twee reële vrouwelijke kandidaten te noemen, ontbreken. De vraag die Vogel zich stelt is of dit te maken heeft met gebrek aan

kwaliteit of met voor het blote oog verborgen discriminerende processen die bij het tot stand komen van de canon een rol spelen.

Met behulp van literatuursociologie en genderanalyse probeert zij op deze vraag een wetenschappelijk verantwoord antwoord te geven. Daarmee verdwijnt de eerste mogelijkheid overigens gelijk al achter de horizon. Literatuursociologie en genderanalyse zijn namelijk uitsluitend geschikt om de tweede optie te onderzoeken. De literatuursociologie gaat ervan uit dat de waardetoekenning van literaire teksten tot stand komt in een sociologisch gestuurd 'consecratie'-proces (Bourdieu). De tekst zelf blijft daarbij buiten beschouwing en wordt zoiets als een *black box*. Genderanalyse gaat er op vergelijkbare wijze vanuit dat mannelijkheid en vrouwelijkheid maatschappelijke constructies zijn en niet te herleiden zijn tot biologische of psychologische wezenskenmerken.

Vogel onderzoekt in hoeverre constructies van mannelijkheid en vrouwelijkheid bij het literaire consecratieproces een rol hebben gespeeld. Haar eerste stap is te inventariseren welke sexepvattingen er in de jaren vijftig circuleerden in het maatschappelijke debat. Dit deel van haar onderzoek levert een stukje interessante ideeëngeschiedenis op. Vogel stelt vast dat er een brede consensus bestond over thema's als vrouwenemancipatie en de natuur van mannen en vrouwen, waarover hartstochtelijk werd gediscussieerd. De man werd beschouwd als onproblematisch en neutraal: hij was wat hij kon en moest zijn. De vrouw daarentegen werd gezien als een wezen dat nog volop in ontwikkeling was: ze had nog lang niet al haar mogelijkheden ontplooid (mede door juridische en maatschappelijke belemmeringen). Vrouwen zouden bovendien beschikken over een aantal mooie eigenschappen, zoals zorgzaamheid en emotionaliteit die mannen node zouden missen. Juist deze eigenschappen werden hoog gewaardeerd. Ze werden onmisbaar geacht als compensatie voor een aantal tekorten: de kilheid en rationaliteit van zowel de man als de moderne industriële samenleving. Daarmee werd *en passant* de man op één lijn gesteld met de moderne samenleving (en de vrouw dus niet). Er werd zo zowel een verschil als een hiërarchie tussen mannen en vrouwen geconstrueerd. Overigens werd dit beeld zowel door mannen als vrouwen onderschreven.

Vogel gaat vervolgens na in hoeverre dit soort constructies van invloed zijn bij de beoordeling van literatuur. Ze vergelijkt systematisch en empirisch kritieken over mannelijke auteurs met kritieken over vrouwelijke auteurs. Het beeld wordt aangevuld met informatie uit tijdschrift-artikelen, essays, interviews.

Ze weet aannemelijk te maken dat ook allerlei positieve kwalificaties ten aanzien van vrouwelijke auteurs een discriminerend effect hebben gehad. Vrouwelijke auteurs werden bij voorbeeld regelmatig in positieve zin in verband gebracht worden met andere vrouwelijke auteurs ('ze is een van de meest interessante vrouwelijke schrijfsters'). Een mannelijke auteur werd echter nooit op die manier met mannelijke collega's en al helemaal niet met vrouwelijke auteurs vergeleken. In recensies over romans van vrouwelijke auteurs werd ook vaak waarderend opgemerkt dat de kwaliteit van vrouwenliteratuur stijgende was (met de kennelijk negatieve implicatie dat die nog niet op het niveau van de 'mannenliteratuur' stond). Lof voor vrouwelijke auteurs kon ook de vorm krijgen van 'dit is zeker geen damesroman'. Maar ook zo werd een vrouwelijke auteur aldus Vogel weer geassocieerd met lage kwaliteit (een roman van een mannelijke auteur werd natuurlijk nooit geassocieerd met damesromans, en noties als herenromans of mannenliteratuur bestonden helemaal niet). Over het algemeen gaven recensenten er blijk van te geloven dat mannen anders schrijven dan vrouwen. Mannen schrijven meer afstandelijk en compact, vrouwen gedetailleerd en omslachtig; mannen blinken uit in compositie en kritische analyse, vrouwen in een zachtvaardige, sensitieve en emotionele stijl. De vrouwelijke eigenschappen werden in sociale leven hoog gewaardeerd en ook in de literatuur werden ze tot op zekere hoogte als positieve eigenschappen beschouwd. Toch waren het steeds

de mannelijke eigenschappen die worden geïdentificeerd met moderniteit en vernieuwing. Ze strookten met de literaire norm. De conclusie is wat betreft Vogel onontkoombaar: goede literatuur, moderniteit en mannelijkheid zijn verstrengeld. Wat wezenlijk literair was, werd gedefinieerd als mannelijk; niet-literaire aspecten en fenomenen werden als vrouwelijk gedefinieerd. Het beeld van een dwarse jaren vijftig literatuur valt vanuit genderperspectief niet te handhaven. Ook de kijk van de meest rebellerende schrijvers op vrouwen was uitgesproken 'main-stream'.

Vogels analyses zijn over het algemeen tamelijk overtuigend, maar ze wil duidelijk meer dan alleen constateren hoe het geweest is. Ze beoogt, zoals ze zegt, een literatuurhistorische integratie van beide sexen op een niveau van gelijkwaardigheid. Niemand zal haar daarin willen dwarsbomen, maar helemaal probleemloos gaat dat toch niet. Zo klaagt ze dat de hedendaagse literatuurgeschiedschrijving vernieuwing nog steeds als centrale norm hanteert. Vernieuwing is volgens haar echter een gegenderde norm, die gebruikt wordt om (vaak minder vernieuwende) vrouwelijke auteurs te marginaliseren. Of dat de verdediging is waarop vrouwelijke auteurs zitten te wachten, kun je je afvragen. In ieder geval bezondigt Vogel zich al doende — door hoe tentatief ook iets als een eigen 'vrouwelijke traditie' te onderscheiden (heteronomistisch versus autonomistisch, traditionalistisch versus innovatief zijn termen die ze laat vallen) — aan dezelfde fout die ze de critici uit haar corpus verwijt. Onwillekeurig denk je aan de hedendaagse vrouwenboekhandel: draagt volgens de redenatie wij ze van Vogel ook die niet bij tot de gewraakte marginalisering van de vrouwenliteratuur? Ook in de studie van Vogel, hoe vlekkeloos methodologisch opgezet en genuanceerd beargumenteerd, blijkt dat niet gemakkelijk te ontkomen valt aan de ironische paradox dat elke expliciete poging tot emancipatie van vrouwenliteratuur haar marginale status dreigt te reproduceren. Dat neemt niet weg dat de historische component van studie Vogels boek geslaagd en informatief is.

Frans Ruiter

A. G. Harryvan, J. van der Harst, S. van Voorst, ed., *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975* (Horizonreeks; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, Amsterdam: Boom, 2001, 370 blz., ISBN 90 5352 699 4).

Een week voor de jaarwisseling 2001-2002 overleed op 83-jarige leeftijd oud-minister van financiën, Jelle Zijlstra. De invoering van de euro heeft hij dus niet meer mogen meemaken. Dat is jammer, want als minister van financiën (onder andere in het kabinet-De Quay, 1959-1963) en later, als president van de Nederlandsche Bank (1967-1981), is hij jarenlang nauw betrokken geweest bij de financiële en monetaire samenwerking in Europa. Gelukkig staat er een vrij recent, in 1998 afgenomen vraaggesprek met hem in de onlangs verschenen interviewbundel *Voor Nederland en Europa. Politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie, 1945-1975*. Uit het gesprek blijkt dat Zijlstra hoge verwachtingen had van de op handen zijnde *single currency*, maar ook dat hij zeer bezorgd was om het politieke evenwicht in Europa. 'Ik heb altijd gevonden,' zo zegt hij, 'dat we bezig waren om één Europa te bouwen. Dat is een gigantische, fundamentele, politieke operatie waarbij het evenwicht tussen landen als Duitsland en Frankrijk, al dan niet met Engeland, zeker voor een klein land, een interessante en heel belangrijke zaak is. Die dingen spoken nog steeds door mijn hoofd.'

Voor Nederland en Europa bevat naast het gesprek met Zijlstra nog negen andere boeiende